

Оскар УАЙЛЬД

З ЛИСТІВ, ЕСЕ, ІНТЕРВ'Ю

Упорядкував та переклав з англійської Марк СОКОЛЯНСЬКИЙ

ЗІ СТАТТІ «L'Envoi»¹

Не досить того, що твір мистецтва відповідає естетичним вимогам епохи: щоб постійно нас захоплювати, він ще мусить нести на собі чіткий відбиток індивідуальності. Хоч який твір мистецтва ХІХ століття візьмеш, він обов'язково ґрунтується на двох полярних засадах — індивідуальності та досконалості...

Щирість та постійність будуть із митцем за всіх часів. Але щирість у мистецтві — це лише досконалисть пластичного розв'язку, без якого вірш або картина, незважаючи на всю благородність почуттів та гуманність поривань, є нічим іншим, як непотрібною підробкою. Постійність же художника може виявлятися у ставленні не до якогось правила, але до того принципу краси, крізь призму якого мерехтливі зблиски життя фіксуються у свій зоряний час і стають вічними.

В інтелектуальних питаннях він, наприклад, не прийме сучасної гнучкої ортодоксальності, такої розумної і художньо безликої; і не жадає дивовижної віри минулих часів, яка загострювала зір, але не звужувала виднокругів, і не дозволить, аби погідність його культури була спотворена безнадійністю сумнівів або смутком безплідного скептицизму...

З ІНТЕРВ'Ю РЕПОРТЕРОВІ ГАЗЕТИ «МОРНІНГ ГЕРАЛЬД»²

Що я думаю про вашу, американську літературу? Гадаю, що у вас був великий поет в особі Едгара По. Він ваш найбільший поет. Його відчуття форми і вишуканість стилу вражають... Джоакін Міллер³ теж чудовий поет. Волт Вітмен якщо й не поет, проте людина зі своїм потужним голосом. Те, що він пише, не проза і не поезія, але щось його власне й унікальне. Він — один з найвеличніших людей у вас...

З ЛИСТА ДО МЕРІ АНДЕРСОН⁴

Глядачі співчують Отелло, але ж яким неповним був би ефект від тієї останньої страшної сцени⁵, коли б Отелло не говорив:

.....про мене
Ви напишіть лиш те, який я є;
.....
Повинні написати ви туди,
Що я кохав без розуму і міри...⁶

і таке інше. Він за допомогою свого розуму дає глядачам інтелектуальні підстави симпатизувати йому. Мені здається, що в кожній з великих п'єс Шекспіра є в останньому акті рядки, які публіка, виходячи з театру, може цитувати в розмовах між собою та радіти, вельми радіти, що знайшла інтелектуальний щит, щоб приховати новонароджені жалощі.

Ця інтелектуальна ідея — це *здоров'я* мистецтва, тоді як ідея емоційна — це *серце* мистецтва. Така п'єса, як, наприклад, «La Dame aux Caméllias»⁷ є нездоровою. Чому? Не тому, що симпатій потребує кокетка, але тому, що все це грається на одній лише чисто емоційній струні. Отож в останньому акті симпатії публіки, що природно збуджені видом молодої жінки, яка вмирає (а до того ж сильно кашляє), не мають дійсної інтелектуальної підстави. Вона з'явилася б, якби не Дюма написав цю п'єсу, а Шекспір...

З ЛИСТА ДО КЛАРИСИ МУР⁸

...Останнім часом я захоплений літературною працею й нікуди не можу рушити з моїх кімнاتок над Сеною, поки не закінчу двох п'єс⁹. Це звучить амбітно, але ми живемо в час надзвичайних особистих амбіцій: я твердо переконаний, що світ зро-

зуміє мене, і з того моменту... присвячуватиму більшу частину свого часу драматургії. Драма здається мені тим місцем, де зустрічаються мистецтво і життя...

З ІНТЕРВ'Ю ТИЖНЕВИКОВІ «УОРЛД»¹⁰

...«Віра» — це п'ятиактна п'єса в прозі, написана сім років тому. Вона не була поставлена в Англії, тому що її політичні настрої не були там схвально прийняті. Раніше пристрасть, відбита в драмі, була суто особистою, подібно кохання чоловіка до жінки або жінки до чоловіка. Я спробував показати пристрасть до волі. З цією метою я обрав вищу міру виразу волі — російський нігілізм, який схожий на анархізм старої Франції...

Життя в суспільстві, яке добре керується, рідко буває драматичним; життя в суспільстві, що керується погано, завжди драматичне...

ЗІ СТАТТІ «БАЛЬЗАК АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ»¹²

Багато років тому в одному з номерів «Цілого року»¹³ Чарлз Діккенс із сумом писав, що Бальзака дуже мало читають в Англії, і хоча за останні роки публіка краще познайомилася з шедеврами французької прози, досі можна мати сумнів щодо того, що «Людська комедія» повністю визнана або її зрозуміла загальна маса читачів, які люблять романи. Справді, це грандіозний пам'ятник, створений літературою нашого століття, і пан Тен¹⁴ навряд чи перебільшує, говорячи, що після Шекспіра Бальзак — наш найважливіший корпус документів про людську натуру. Справді, метою Бальзака було зробити для людського роду те саме, що Бюффон¹⁵ зробив для світу тварин. Так, коли натураліст вивчав левів і тигрів, романіст вивчав чоловіків та жінок. Крім того, він не був простим репортером. Фотографія та протоколювання не були притаманні його методи. Спостереження давали йому життєві факти, і його геній перетворював факти на істини, а істини — на Істину. Отож він був дивовижним поєднанням художнього темпераменту з духом науки.

Здається, про Тrolлопа говорили, що він збільшував чисельність наших знайомих, не додаючи жодного імені до списку призначених нами візитів; після прочитання «Людської комедії» починаєш вірити, що єдині реальні люди — це ті, які ніколи не існували. Люсьєн де Рюбампре, батько Горію, Урсула Міруе, Маргарита Клес, барон Юло, пані Марнеф, кузен Понс, де Марсе — всі вони додають щось подібне до заразливої ілюзії життя.

Ми не просто відчуваємо їх, але ми їх бачимо; вони оволодівають нашою увагою і оголошують війну нашому скептицизмові. Після тривалого спілкування з Бальзаком відчуваєш, що наші друзі перетворюються на тіні, а наші знайомі — на тіні тіней. Хто потурбується про те, щоб поїхати на званий вечір і зустрітись там з другом свого дитинства Томкінсом, коли можна посидіти вдома з Люсьєном де Рюбампре?..

ЗІ СТАТТІ «БЕН ДЖОНСОН»¹⁶

...Ми не можемо сказати, та й навіть Шекспір не говорить нам, чому це Яго злий, Регана та Гонеріля жорстокі, а сер Ендрю Ег'ючик дурний. Досить того, що вони такі, які є, і що в природі відшукується підтвердження їхнього існування. Як-що персонаж п'єси правдоподібний, якщо ми визнаємо, що він вірний природі, ми не маємо права вимагати, щоб автор з'ясував нам його походження. Ми мусимо приймати персонажа таким, який він є: в руках доброго драматурга саме зображення може замінити аналіз, а нерідко воно значною мірою є драматургічним методом, бо має більш відкритий характер...

ІЗ СТАТТІ «ВЕЛИКІ ПИСЬМЕННИКИ ОЧИМА МАЛЕНЬКИХ ЛЮДЕЙ (ЛОНГФЕЛЛО І КОЛРІДЖ)»¹⁷

...Генрі Водсворт Лонгфелло був одним з перших письменників Америки і вже тому заслуговує на почесне місце в будь-якій історії американської цивілізації. В країні, яка задихається від жадоби наживи, він був зразком людини, чие життя було цілковито присвячене вивченню літератури. Його лекції¹⁸, хоча й далеко не досконалі, все ж робили добру справу; він був вельми привабливою і добродійною особистістю та автором низки чудових поезій. Щоправда, його вірші не з тих, що потребують інтелектуального аналізу, скрупульозного опису або взагалі якогось серйозного обговорення. Вони не заслуговують на панегірик, оскільки подобаються всім та кожному...

...Одного разу Карлейль жартома запропонував створити життєпис Мікеландже-ло без жодної згадки про його творчість, і містер Кейн довів, що таке завдання цілком можливо виконати. Він описав життя великого філософа-перипатетика, але повідав тільки про його прогулянки. Він намагався розповісти про поета, але його книжку можна сприйняти як біографію, створену відомим торгівцем лойовими свічками, який не оцінив журналу «Вартовий»¹⁹. Справжні події життя Колріджа слід шукати не в його поїздках у кабріолеті або піших прогулянках; вони — в його думках, мріях і пристрастях, у хвилинах творчих поривань, у їхніх джерелах і таємницях, у настроях творчої радості, в їхньому диві та змісті, і навіть не так у настроях, як у музиці та меланхолії, які володіли ним. Кажуть, що життя кожної людини — це Трагедія Душі. Саме таким і було життя Колріджа, і нехай нам не судилося проникнути до глибини його таємниці, але ж визнаймо хоча б сам факт існування цієї таємниці...

КІЛЬКА РОМАНІВ (ДОСТОЄВСЬКИЙ, ТУРГЕНЄВ, ТОЛСТОЙ)²⁰

З трьох великих російських романістів нашого часу Тургенєв, безумовно, найвтонченіший художник. Він володіє тим даром точної селекції, чудового вибору деталі, що становить саму суть стилю. Його праця абсолютно вільна від суб'єктивних прагнень, та в деякі хвилини, освітлені полум'ям, він на кількох сторінках досконалої прози міг вмістити примхи й пристрасті багатьох людей.

Методи графа Толстого властива більша об'ємність, і поле його зору значно ширше. Іноді він нагадує Паоло Веронезе і подібно до цього великого художника нагромаджує безліч постатей на гігантському полотні, разом з тим не перевантажуючи його. Як на перший погляд, його твори можуть не справити того художньо-цілісного враження, яке визначає головний чар книжок Тургенєва; але щойно ви осягнете деталі, як ціле постає перед вами в усьому багатстві й просторі епосу.

Достоевський відрізняється від обох своїх сучасників. Він не такий тонкий художник, як Тургенєв, оскільки переважно описує факти, а не те, як вони впливають на життя. Не наділений він також широтою бачення та епічною величчю Толстого. Але йому властиві абсолютно унікальні особливості — такі, як шалена сила пристрасті та зосередженість поривань, сила проникнення до глибинних таємниць психології та таємничих потоків життя і реалізм, нешадний у своїй точності та страшний саме своєю правдою.

Нещодавно ми мали змогу звернутися до його славетного роману «Злочин і кара», де в брудному і розпусному притоні зустрічаються повія та вбивця, щоб разом читати історію воскресіння Лазаря²¹, і повія веде грішника до очищення від його гріхів.

Нічим не поступається перед цим великим шедевром і книга, яка має назву «Зневажені і скривджені». Хоч би якою жалюгідною і бідною здавалася сфера дії цього роману, його героїня Наташа нагадує одну з благородних жертв у грецьких трагедіях. Це Антигона з пристрастями Федри, і неможливо наблизитися до неї без богоговійного страху. Над кожним із героїв згушується грецький за колоритом морок Немезіди; тільки ця Немезіда не з області надприродного, вона — частина нашого ества і зіткана з того ж матеріалу, що й саме життя, Альоша, чудовий юнак, за яким Наташа йде до своєї загибелі, — другий Тіто Мелема; йому властиві і привабливість, і вишуканість, і шарм. Але все ж таки він інший. Він ніколи б не відмовився від Бальдасара на Флорентійській площі і не збрехав би Ромолі про Тессу²². Він відзначається чудовою емоційною ширістю, хлопчачою наївністю у сприйнятті всього, що тільки є в житті, і палким прагненням до всього, чого життя дати не може. В його діях немає нічого навмисного. Він ніколи не замислює зла, він творить його. Психологічно він дуже привабливий. У міру того як ми знайомимося з ним, він пробуджує в нас дивні запитання і примушує зрозуміти, що не тільки розпусні люди діють аморально і не тільки погані люди творять зло. І як же тонко та об'єктивно зображує Достоевський своїх героїв! Він ніколи не чіпляє на них етикеток чи ярликів із описом. Ми пізнаємо їх поступово, як пізнаємо людей у суспільстві, спочатку за дрібничками в манері поведінки, зовнішнім виглядом, за звичками в одязі і т. ін., і лише потім — за їхніми вчинками та словами. Але згодом вони зникають від нас, тому що Достоевський може оголитися перед нами таємниці їхньої натури, але ж ніколи сам не з'ясовує їхніх вчинків; вони завше дивують нас тим, що роблять або говорять, і залишаються такими впродовж усього свого загадкового життя.

Незалежно від своєї художньої цінності цей роман цікавий і з автобіографічної точки зору, тому що характер Вані, бідного студента, який любить Наташу в її гріхах та соромі, — це результат самоаналізу Достоевського. Гете якось довелося

відкласти завершення одного зі своїх романів доти, доки життєвий досвід не озброїв його новими ситуаціями²³. Але Достоевський ще на порозі зрілості пізнав життя в його найреальніших формах; бідність та страждання, біль і приниження, в'язниці, заслання та кохання були йому відомі, і він вкладає до вуст Вані свою власну історію. Цей відтінок особистого в почуттях, ця сувора реальність власного досвіду, безумовно, надають книзі надзвичайної палкості й дивовижної гарячкості, але в той же час не роблять її егоцентричною. Ми бачимо події з різних точок зору та відчуваємо, що вимисел не стримується фактом, але ж сам факт стає ідеальним і уявним. Та й безжалісним теж, хоча Достоевський як митець і людина сповнений співчуття до всіх: до тих, що творять зло, і до людей, що через те потрапляють у біду. Він співчуває рівною мірою й егоїстам, і тим, хто гине заради інших, безглуздо приносячи себе в жертву. З часів «Адама Біда»²⁴ і «Батька Горію» не з'являлося сильнішого роману, ніж «Зневажені і скривджені»...

З РЕЦЕНЗІЇ НА КНИЖКУ У. ПЕЙТЕРА «ВИГАДАНИ ПОРТРЕТИ»²⁵

...Містер Пейтер — інтелектуальний імпресіоніст. Він не нав'язує нам якоїсь певної доктрини і не рветься підпорядковувати життя формальним переконанням. Він завжди в пошуках екстраординарних ситуацій і, знайшовши їх, досліджує так тонко, так уміло! Згодом він переходить до опису зовсім протилежних думок та почуттів, знаючи, що кожний настрій має свої особливості та свої чари, що він виправданий вже самим своїм існуванням.

Що ж до його стилю, він підкреслено аскетичний... Аскетизм — провідний принцип прози містера Пейтера; іноді, може, навіть надто суворий у своєму самоконтролі, він примушує нас бажати трохи більшої стильової свободи.

З ОГЛЯДУ «ДВІ БІОГРАФІЇ КІТСА»²⁶

...Книжка містера Россетті²⁷ — повна невдача. Почнемо з того, що він робить велику помилку, відділяючи людину від художника. Факти життя Кітса цікаві тільки тоді, коли вони показані в їхньому зв'язку з творчою діяльністю. В тому випадку, коли вони ізольовані, вони або нецікаві, або вищою мірою неприємні. Містер Россетті шкодує з приводу того, що життя Кітса не було багате на події, а остання його частина спроможна навіть нудьгу. Але винен у цьому не герой книжки, винен біограф...

З ЛИСТА ДО ДЖОНА РАСКІНА²⁸

...Для мене було величезним задоволенням знову зустрітися з вами: найдорощча згадка про мої оксфордські дні — це прогулянки та бесіди з вами. Від вас я навчився тільки доброго. Та хіба ж могло бути інакше? У вас є щось від пророка, щось від священика і щось від поета. Боги дарували вам таку красномовність, як нікому іншому; отож сказане вами доходить до нас із вогнем пристрасності і з магією музики, примушуючи глухого чути, а сліпого — бачити...

З ЛИСТІВ ДО В. Е. ГЕНЛІ²⁹

...Щоб навчитися писати англійську прозу, я штудіював прозу Франції...

...Проведена вами диференціація блискуча. Флобер писав не французьку прозу, а прозу великого митця, який був французом...

ЗІ СТАТТІ «НОТАТКИ ПРО ДЕЯКИХ СУЧАСНИХ ПОЕТІВ. В. Е. ГЕНЛІ»³⁰

...Геофіль Готье якось сказав, що стиль Флобера був розрахований на розуміння, тоді як його власний стиль був розрахований на те, щоб ним милувалися. Неримовані ритми містера Генлі створюють дивні прикраси з поліграфічної точки зору, вони являють собою низку живих, зібраних до купи вражень, які мають велику владу над фактом, жажливу актуальність і майже досконалу здібність до мальовничого зображення. Але щодо поетичної форми — де ж вона?...

ЗІ СТАТТІ «АНГЛІЙСЬКІ ПОЕТЕСИ»³¹

...Старомодність у літературі зовсім не така приємна, як старомодність в одязі. Туалети часів напудрених перук мені приємніші, ніж поезія сучасників Поупа³². Але якщо подивитися з історичної точки зору, — адже це єдина точка зору, яка допомо-

же нам об'єктивно оцінити твір (якщо тільки цей твір не найвищого рангу) — не можна не визнати, що численні англійські поетеси, попередниці місіс Браунінг³³, були надзвичайно талановиті, і якщо в більшості своїй вони дивилися на поезію як на одну зі складових частин белетристики, то так само думала й більшість їхніх сучасників.

З часів місіс Браунінг наші поетичні гаї наповнилися співочими птахами, і, якщо я наважуся просити їх надати перевагу прозі перед піснею, то не тому, що я так люблю поетичну прозу, а тому, що мені до душі проза поетів...

ЗІ СТАТТІ «ЕВАНГЕЛІЄ ВІД УОЛТА УІТМЕНА»³⁴

...Звичайно, Волтові Вітмену властиві широта поглядів, тверезий розум і високі моральні цілі. Він вирізняється серед професійних літераторів своєї країни — бостонських романістів, нью-йоркських поетів та всіх інших. Він стоїть осторонь, і головна достоїнність його творів — їхній пророчий характер, а не форма. Він відкриває значні теми. Він — передвісник нової ери. Як особистість, він є предтечею всього нетрадиційного. Він — стимул для героїчної та духовної еволюції людини. І якщо він залишиться не поміченим Поезією, його гідно оцінить Філософія...

З РЕЦЕНЗІЇ «НОВА КНИЖКА МІСТЕРА ВІЛЬЯМА МОРРИСА»³⁵

...Погано, коли час у мистецтві шукає своє відображення. Добре, що інколи все ж зустрічаються твори, народжені благородною уявою і не переслідують ніякої іншої мети, крім художньої. Читаючи повість містера Морріса з прекрасним чергуванням віршів та прози, з декоративними і позірними красотами, з дивним розвитком романтичних та авантюрих тем, не можна не відчувати, що ми віддалені не тільки від низької літератури, але й від усього низького в нашому власному житті. Повітря, яким ми дихаємо, стає чистіше, і ми маримо про часи, коли життя було саме собою поетичне, було просте, величне і досконале...

З ОГЛЯДУ «КІЛЬКА ЛІТЕРАТУРНИХ НОТАТОК. IV»³⁶

...Глумачення будь-яких змін у соціальній системі, в літературі, в мистецтві і навіть поверхові примхи смаку відбуваються з тих самих причин, які зумовлюють укладання угоди або опублікування закону. Все це здається дуже дивним, оскільки в минулі часи література та мистецтво принаймні росли немов у чарівній країні, розквітаючи в умовах, які не визначалися діями державних умів. За середніх віків мистецтво було присвячене незайманому лику чесноти; святилище в сутінках було обрамлене фантастичним сійвом Краси, яка породжувалася аскетизмом і добровільним прийняттям моральних та фізичних страждань. За доби Відродження з волі величної Венери література та мистецтво звернулися до життєвих радощів, і світ побачив, що за їхньою допомогою люди спроможні відновити свої сили і спостерігати чесноту та красу незамутненим поглядом. Правителям Франції в XVII столітті, проте, довелося вповні зрозуміти політичну функцію літератури та мистецтва в тогочасній державі та їхню виняткову важливість у зв'язку з розквітом комерційної нації...

З РЕЦЕНЗІЇ «ОСТАННІЙ ТОМ МІСТЕРА СУЇНБЕРНА»³⁷

...Містер Суїнберн одного разу збудив своє століття томиком досконалої та п'яної поезії. Потім він став революціонером та пантеїстом і таврував тих, хто царює на небі й на землі. Потім він вигадав Марію Стюарт і поклав на неї важке ярмо «Босуела»³⁸. Відтак він перейшов до дитячої кімнати і писав про дітей вірші, які мають своєрідний і надмірний витончений характер. Зараз він відчайдушний патріот, свій патріотизм йому вдається поєднувати з великою любов'ю до партії торі. Він завжди був великим поетом. Але він має і свої вади, головною з яких, хоч як це дивно, є повна відсутність відчуття міри...

Про нього говорили, — і цілком слушно, — що він опанував мову, але ще з більшими підставами можна твердити, що він — раб мови. Здається, що слова мають над ним владу. Його тиранить алітерація. Звук стає його володарем. Він такий красномовний, що все, хоч би до чого він торкнувся, стає ірреальним...

Звичайно, за «мелодійність» ми маємо любити поезію Суїнберна; ми не можемо не любити його за те, що він справді талановитий творець музики. Але як у нього з душою? Душі в цій поезії не знайдеш...

З ЛИСТА ДО ГЕРБЕРТА ВІВ'ЕНА³⁹

Дорогий містере Вів'ен! Тільки-но побачив я номер «Сан» з брудною плямою⁴⁰, що ви її посадили. Побойоюся, що не зможу стати хрещеним батьком так погано вихованої дитини. Повірте мені, стиль ваш абсолютно вульгарний, а вульгарність — найгірший початок людського життя. Найсумніше — це те, що вами керували лише найкращі наміри. Добрі наміри — небезпечна річ...

З ЛИСТА ДО РЕДАКТОРА «СЕНТ-ДЖЕЙМС ГАЗЕТТ»⁴¹

...Автор статті⁴² знаходить у мене щось спільне з таким великим та благородним художником, як граф Толстой,— ідеться про те, що мені приносять утіху сюжети небезпечні. От що можна сказати з приводу таких припущень. Романтичне мистецтво має справу з винятковим та індивідуальним.

...Життя своїм реалізмом псує сюжет — зміст мистецтва. У літературі вищою насолодою стає опанування неіснуючого...

З ЛИСТА ДО АРТУРА КОНАН-ДОЙЛА⁴³

...Між мною і життям завжди стоїть завіса слів. Заради однієї фрази я викидаю у вікно правдоподібність, а заради епіграми забуваю про правду. Проте я завжди прагну до написання художнього твору, і те, що ви знайшли мою працю витонченою й артистичною, принесло мені справжню радість. У газетах, як на мою думку, борзописці працюють на Філістера. Не можу збагнути, чому цей останній сприймає «Доріана Грея» як аморальну книгу. Мені було нелегко підпорядкувати невід'ємну мораль художньому і драматичному ефектові; однак мені здається, що мораль цієї книги більш ніж очевидна...

З ІНТЕРВ'Ю ПАРИЗЬКОМУ ЧАСОПИСОВІ «ГОЛУА»⁴⁴

...Вивести на сцену якусь постать або різні постаті, пов'язані з Біблією, неможливо. На цій підставі цензура заборонила «Самсона і Далілу» Сен-Санса та «Іродіаду» Массне⁴⁵. Блискауча трагедія Расіна «Гофолія» не може бути зіграна на англійській сцені. Справді не знаєш, чи такі заходи мерзенні, чи сміховинні...

Забгато в Англії святенництва... Типовий британець — це Тартюф, що сидить за прилавком своєї крамниці. Є й чимало винятків, але вони лише підтверджують правило...

З ІНТЕРВ'Ю КОРЕСПОНДЕНТОВІ «ПЕЛЛ МЕЛЛ БАДЖИТ»⁴⁶

...Дії цензури в Англії огидні й смішні. Що можна сказати про відомство, яке забороняє «Іродіаду» Массне, «Царицю Савську» Гуно, «Іуду Маккавея» Рубінштейна, але дозволяє на будь-якій сцені грати «Divorçons»?⁴⁷ Пропадає будь-яке тяжіння до художнього осягнення моральних та високих тем, коли втіленню тем нищих і гидких відкрито вільну путь...

З ЛИСТА ДО КОУЛСОНА КЕРНАГЕНА⁴⁸

...Вам треба звернутися безпосередньо до Життя — сучасного жадливого життя, боротися з ним, примусити його виказати вам свою таємницю. У вас є здібності, і ви можете писати. Ви знаєте, що таке пристрасть і що таке пристрасті; дайте їм червоні вбрання і примусьте їх рухатися перед вами. Ви зможете надати лялькам земні тіла і стривожені душі...

З ЛИСТА ДО ВІЛЬЯМА РОТЕНСТАЙНА⁴⁹

...Ось яка дивна річ: усі мистецтва в Англії вільні, крім мистецтва актора. Його так затискує цензор, що сцена переживає занепад і актори нівечать прекрасні сюжети. Таким чином цензор забороняє не публікацію «Саломеї», а постановку її. Ще жоден актор не протестував проти цієї образи, що завдається сцені, включаючи навіть Ірвінга⁵⁰, який завше базикає про Мистецтво Актора. Звідси бачимо, як мало художників серед акторів. Усі театральні критики, крім Арчера⁵¹ з «Уорлда», погоджуються з цензором у тому, що має бути цензура над актором і театральним мис-

тецтвом! Звідси бачимо, якою поганою має бути англійська сцена і які філістери англійські журналісти...

З ЛИСТА ДО БЕРНАРДА ШОУ⁵²

Мій дорогий Шоу!

Ви добре, мудро, зі здоровим гумором написали про сміховинний інститут театральної цензури. Ваша книжка про ібсенізм та Ібсена⁵³ принесла мені таке задоволення, що я постійно повертаюся до неї і кожного разу знаходжу, що вона живить і стимулює думку. Англія — країна інтелектуальних туманів, але ж ви багато зробили для того, щоб очистити повітря. Ми обидва кельти⁵⁴, і мені приємно думати, що ми з вами друзі...

З ЛИСТА ДО БЕРНАРДА ШОУ⁵⁵

Мій дорогий Шоу!

Я мушу подякувати вам за опус 2 великої кельтської школи⁵⁶. Я прочитав його двічі з найживішим інтересом. Мені до вподоби ваша благородна довіра до драматичної цінності простих життєвих фактів. Мене захоплюють створені вами істоти з плоті й крові, а ваша передмова — це шедевр, справжній шедевр саркастичного письма, їдкої дотепності та драматичного чуття. Я очікую на ваш опус 4⁵⁷.

З ЛИСТА ДО АЛЬФРЕДА ДУГЛАСА⁵⁸

...Вийшла «Жовта книга»⁵⁹. Вона нудна і бридка, повна невдача...

З ІНТЕРВ'Ю ГІЛБЕРТОВІ БЕРДЖЕСУ⁶⁰

...Критики завжди висували принизливу догму, згідно з якою обов'язок драматурга — догоджати публіці. Россетті⁶¹ сплітав зі слів сонети, а Коро⁶² писав сріблясто-сірі сутінки не для того, щоб їй догоджати. Скажіть художникові, щоб він за своїх яку-небудь форму в мистецтві, щоб сподобатися публіці, і вже сама ця вимога примусить його уникати такої форми. У нас в Англії ніколи не буде справжньої драми, доки не зрозуміють, що п'єса — така ж особиста та індивідуальна форма мовиразу, як поезія або картина...

З ІНТЕРВ'Ю ДЛЯ «СЕНТ-ДЖЕЙМС ГАЗЕТТ»⁶³

...У тому випадку, коли драматург ще й художник, не можна не відчувати, що в творі мистецтва (якщо це справді твір мистецтва) повинен домінувати художник. У кожній п'єсі Шекспіра домінує Шекспір. Ібсен і Дюма домінують у своїх творах. У моїх творах доміную я сам...

Я вважаю раз і назавжди, що жоден драматург цього сторіччя жодною мірою не вплинув на мене. Цікавили мене тільки двоє: Гюго та Метерлінк...

Стиль мусить існувати в твоїй душі перше, ніж ти знайдеш стиль у інших...

З ЛИСТА ДО РОБЕРТА РОССА⁶⁴

...Листи Россетті⁶⁵ — жахлива підробка...

Листи Стівенсона⁶⁶ — теж саме розчарування. Мені стало ясно, що романтичне оточення⁶⁷ — це найгірша атмосфера для романтичного письменника. Живучи на Гауер-стріт, Стівенсон міг би написати нових «Трьох мушкетерів»; на острові Самоа, однак, він писав до газети «Таймс» листи про німців. Я бачу також сліди неймовірних зусиль у прагненні вести природне життя. Для того щоб рубати дрова для власної потреби чи на користь іншим, зовсім не обов'язково вміти описувати цей процес. Врешті-решт, природне життя — це несвідоме життя. Копаючи землю, Стівенсон просто робив свою ситуацію ще більш штучною.

У цілому ж ця безрадісна книга була для мене наукою. Якщо я й проведу решту свого життя, читаючи Бодлера в якомусь кафе, то таке життя буде природнішим, ніж якби я був садівником або вирощував какао в мулистих болотах...

«En route» Гюїсманса⁶⁸ явно переоцінюють. Це чистої води журналістика. Зовсім не чути тієї музики, яку описано у книзі. Тема захоплююча, але стиль ніякий, неохайний, кволий...

3 ІНТЕРВ'Ю Г. СПІЛЕТТУ⁶⁹

Коли Малларме пише французькою мовою, він принаймні не дуже ясний, але коли він пише англійською мовою, його, на жаль, взагалі ніхто не може зрозуміти... Це талант — бути незрозумілим, але не кожен може цей талант оцінити...

3 ЛИСТА ДО ЛЕОНАРДА СМІЗЕРСА⁷⁰

Я прочитав Генлі⁷¹. Це дуже брудно, вульгарно,— й абсолютно позбавлене літературного або джентльменського чуття. Він так пишається, написавши вільним віршем про свою золотуху, що з великими ревностями ставиться до поета, який створює лірику про своє ув'язнення...

3 ЛИСТА ДО РЕДЖІНАЛДА ТЕРНЕРА⁷²

Альфред Жаррі⁷³ надіслав мені повне зібрання своїх творів. Він — найдивовижніша, дуже зіпсована молода людина, а в його стилі іноді проглядає безсоромність Рабле, іноді — дотепність Мольєра, і завжди — дещо цікаве, його власне. Він дебютував п'єсою «Король Убю»⁷⁴, що її поставив Théâtre de l'Oeuvre. Сіль п'єси в тому, що впродовж п'яти актів усі дійові особи говорять одне одному «лайно» без очевидної причини. П'єсу було так освістано, що Жаррі став популярним...

3 ЛИСТА ДО РОБЕРТА РОССА⁷⁵

..Велике спасибі за Генрі Джеймса. Як на мене, це дивна, чудова повість, подібна до елізаветинської трагедії. Вона справила на мене сильне враження. Джеймс росте, але боюся, що йому ніколи не досягти пристрасності...

3 КНИГИ «DE PROFUNDIS»⁷⁶

Тепер я розумію, що жалість, будучи найвищим почуттям з усіх, на які здібна людина, є зразком і в той же час мірою будь-якого мистецтва. Художник завжди прагне такого способу існування, за якого тіло та душа є чимось цілокупним та нероздільним, коли видимість є виразом сутності, якщо форма змістовна...

Істина в мистецтві — це зовсім не відповідність між істотною ідеєю та випадковим існуванням і не співвідношення між обрисом та тінню або між формою та її відображенням у кристалі⁷⁷; це й не луна, що котиться з міжгір'я, і тим більше не водойма в долині, яка показує місяцю місяць, а Нарцисові — Нарциса. Істина в мистецтві — це єдність предмета із самим собою: зовнішній вигляд, який передає суть, душа, що стала плоттю, тіло, сповнене духом.....

Пам'ятаю, як в Оксфорді у рік мого випуску⁷⁸, на прогулянці по вузьких, засіяних птахами алеях на околиці коледжу Магдалини я сказав одному зі своїх друзів, що хотів би поїсти плодів з усіх дерев, які ростуть у садку цього світу, і що з цим бажанням я вирушаю в світ. Саме так я вирушив, і саме так я жив. Єдина моя помилка була в тому, що я обмежувався лише тими деревами, що росли в пешеній концем частині саду, і тримався оподаль від другої частини з її тінню та мором. Невдача, ганьба, жебрацтво, смуток, страждання, навіть сльози, брудні слова, що зриваються у хвилини горя, важка путь каяття, осудлива совість, караюче самоприпинення, горе, яке посипає голову попелом, душевна мука, яка одягнена в мішковину і живиться жовчю,— всього того я цурався... Але й надалі так жити було б неправильно, бо таке життя обмежувало мене. Я мусив піти далі, й інша частина саду зберігала для мене свої таємниці...

ПРИМІТКИ

¹ «L'Envoi» (франц.) — заключна строфа класичної балади. Стаття Уайльда була написана як передмова до книги Реннела Родда «Листок троянди і листок яблуні», яка вийшла у Філадельфії 1882 р.

² Уайльд дав це інтерв'ю 10 жовтня 1882 р. під час свого перебування в Америці.

³ Джоакін Міллер (справжнє ім'я — Цинциннатус Гайнер, 1837 — 1913) — американський поет, романіст і драматург. Уайльд познайомився з Міллером того ж, 1882 року.

⁴ Мері Андерсон (1859 — 1940) — американська актриса. Уайльд розраховував, що вона буде першою виконавицею головної ролі в його драмі «Герцогиня Падуанська». Лист написано 23 березня 1883 р.

⁵ Фінальна сцена трагедії Шекспіра «Отелло».

⁶ Рядки з останнього монологу Отелло наводяться в перекладі Ірини Стешенко.

⁷ «Дама з камеліями» — драма Александра Дюма-сина.

⁸ Клариса Мур — подруга матері О. Уайльда, яка жила у Римі. Листа написано у квітні-травні 1883 р.

⁹ Ідеться про «Герцогиню Падуанську» і, очевидно, про «Флорентійську трагедію», яка так і залишилася незавершеною.

¹⁰ Надруковане в тижневику «Уорлд» за 12 серпня 1883 р. інтерв'ю було дано Уайльдом відразу ж після повернення з Америки, куди він їздив удруге на прем'єру своєї п'єси «Віра, або Нігілісти» у нью-йоркському театрі «Юніон-сквер».

¹¹ Уявлення Уайльда про російський нігілізм були неісторичними і дуже приблизними, однак п'єса завдяки своєму пафосові та дотепності драматурга не позбавлена інтересу.

¹² Ця рецензія Уайльда на двотомник Бальзака в перекладі англійською мовою (1886) була надрукована без підпису в «Пелл мелл газетт» за 13 вересня 1886 р.

¹³ «Цілий рік» — літературно-художній журнал, який видавався Ч. Діккенсом з 1859 р.

¹⁴ Іполит Тен (1828 — 1893) — видатний французький філософ, естетик, критик.

¹⁵ Жорж Луї Леклерк Бюффон (1707 — 1788) — славнозвісний французький учений-натураліст.

¹⁶ Рецензія Уайльда на нову біографію Бена Джонсона, написану Джоном Саймондсом, була надрукована в «Пелл мелл газетт» від 20 вересня 1886 р.

¹⁷ Надрукована у «Пелл мелл газетт» від 28 березня 1887 р. стаття містить огляд двох невдалих, на думку Уайльда, біографій: «Життя Генрі Водсворта Лонгфелло» Еріка С. Робертсона та «Життя Семюела Тейлора Колріджа» Голла Кейна.

¹⁸ Протягом вісімнадцяти років (1836 — 1854) Лонгфелло був професором Гарвардського університету.

¹⁹ «Вартовий» — часопис, який видавався С. Т. Колріджем з 1 березня по 13 травня 1796 р. У своїй літературній автобіографії Колрідж з гумором описує невдачу спробу продати примірник журналу похмурому кальвіністові, торгівцю свічками.

²⁰ Стаття з'явилася у «Пелл мелл газетт» від 2 травня 1887 р. як рецензія на англійське видання роману Ф. М. Достоевського «Зневажені та скривджені» в перекладі Фредеріка Вішоу.

²¹ Мається на увазі той епізод четвертого розділу роману «Злочин і кара», де Соня читає Раскольникову одинадцятий розділ Євангелія від Іоанна.

²² Тіто Мелема, Бальдасар, Ромола, Тесса — персонажі історичного роману Джордж Еліот «Ромола» (1863 р.).

²³ Уайльд, очевидно, має на увазі історію створення «Вільгельма Майстера».

²⁴ «Адам Біл» — роман Джордж Еліот, який побачив світ у 1859 р.

²⁵ Уолтер Пейтер (1839 — 1894) — англійський письменник, критик, історик мистецтва, теоретик англійського естетизму. Рецензія Уайльда з'явилася у «Пелл мелл газетт» 11 червня 1887 р.

²⁶ Огляд двох нових книжок про життя Джона Кітса з'явився в «Пелл мелл газетт» 27 вересня 1887 р.

²⁷ Автор книжки «Життя Джона Кітса» літератор Вільям Майкл Россетті — брат відомого поета-прерафаеліта Данте Гебрієла Россетті.

²⁸ Джон Раскін (1819 — 1900) — славетний англійський письменник, історик мистецтва, есеїст. Уайльд познайомився з Раскіном в Оксфордському університеті, де слухав його лекції. Лист датований травнем 1888 р.

²⁹ Генлі, Вільям Ернст (1849 — 1903) — англійський поет, критик, журналіст. Дружба Уайльда і Генлі була короткотривалою. Цитовані листи були написані в грудні 1888 р.

³⁰ Стаття з'явилася у грудневій книжці (1888) журналу «Жіночий світ», що його Уайльд редагував.

³¹ Надруковано в лондонському щотижневому журналі для жінок «Квін» від 8 грудня 1888 р.

³² Олександр Поуп (1688 — 1744) — провідний англійський поет раннього періоду доби Просвітництва.

³³ Елізабет Браунінг (1806 — 1861) — англійська поетеса, дружина поета Роберта Браунінга.

³⁴ Статтю надруковано у «Пелл мелл газетт» від 25 січня 1889 р., вона є відгуком на книжку віршів та прози Уїтмена «Листопадові гілки» («November Boughs»), яка вийшла на початку того ж року. У 1882 р. під час свого американського турне Уайльд відвідав Уїтмена у Кемдені і познайомився з ним особисто.

³⁵ Вільям Морріс (1834 — 1896) — видатний англійський поет, прозаїк, есеїст. Рецензія Уайльда на його «Повість про дім Волфінгів» з'явилася в «Пелл мелл газетт» 27 червня 1889 р.

³⁶ Продовження огляду, який Уайльд писав для журналу «Жіночий світ». Надруковано у квітневому номері за 1889 рік.

³⁷ Олджернон Чарлз Суїнберн (1837 — 1909) — англійський поет, драматург, критик. Рецензія Уайльда на збірку Суїнберна «Вірші та балади» вийшла у «Пелл мелл газетт» 27 червня 1889 р.

³⁸ Трагедія «Босуел» (1874 р.) — друга частина драматичної трилогії Суїнберна «Марія Стюарт».

³⁹ Герберт Вів'єн — молодий літератор, який послав Уайльду номер тижневику «Сан» від 17 листопада 1889 р., де був надрукований перший розділ його мемуарної книжки. Там Вів'єн вмістив і лист Уайльда (від 26 червня 1889 р.) без дозволу письменника. Уайльд відповів йому 22 листопада 1889 р. Книжка Г. Вів'єна окремим виданням не виходила.

⁴⁰ «Сан» у перекладі з англійської означає «сонце».

⁴¹ Лист датований 26 червня 1890 р.

⁴² Йдеться про вміщену в газеті різко критичну рецензію на роман Уайльда «Портрет Доріана Грея», який було вперше опубліковано у журналі «Ліппінскотс Манслі» 1890 р.

⁴³ Лист Уайльда (квітень 1891 р.) був відповіддю на відгук А. Конан-Дойла про роман «Портрет Доріана Грея».

⁴⁴ Інтерв'ю дано кореспондентові «Голуа» 29 червня 1892 р. у зв'язку з тим, що англійська цензура заборонила постановку на сцені трагедії Уайльда «Саломея».

⁴⁵ «Самсон і Даліла» (1877 р.) — популярна опера Ш.-К. Сен-Санса. Опера Ж.-Е.-Ф. Массне «Іродіада» вперше була поставлена у Брюсселі у 1881 р. Обидві опери не ставилися наприкінці XIX ст. в Англії, тому що були заборонені цензурою.

⁴⁶ Інтерв'ю дано 30 червня 1892 р. у зв'язку із заборобою «Саломеї».

⁴⁷ «Цариця Савська» — опера Ш. Ф. Гуно, яка вперше побачила світло рампи в Парижі у 1862 р. Опера А. Рубінштейна «Маккавей» (1874 р.) вперше виконувалася в Берліні у 1875 р. Як і «Іродіада» Массне, ці опери в Англії не ставилися. «Divorçons» («Розлучимось») — популярна тоді у Франції комедія В. Сарду та Е. Нажана, яка йшла також і на англійській сцені.

⁴⁸ Літератор Коулсон Кернаген надіслав Уайльдові свою казку «Божий сад» і попросив письменника висловити своє враження. Відповідь Уайльда датована 1892 роком; точна дата не встановлена.

⁴⁹ Вільям Ротенстайн (1872 — 1945) — відомий англійський художник, друг О. Уайльда.

⁵⁰ Генрі Ірвінг (справжнє ім'я — Джон Генрі Бродрібб, 1838 — 1905) — видатний англійський актор пізньовікторіанського періоду, директор лондонського театру «Лісеум».

⁵¹ Вільям Арчер (1856 — 1924) — відомий драматичний і театральний критик, перекладач п'єс Ібсена англійською мовою, друг Бернарда Шоу. З великим інтересом і увагою ставився до драматургії Уайльда.

⁵² Лист написано 23 лютого 1893 р.

⁵³ Йдеться про книжку Б. Шоу «Квінтесенція ібсенізму» (1891).

⁵⁴ Уайльд підкреслює національну спільність: і він, і Шоу були ірландцями за походженням.

⁵⁵ Лист датований 9 травня 1893 р.

⁵⁶ До «великої кельтської школи» зараховує Уайльд себе і Шоу — двох драматургів ірландського походження. Опусом другим називає він першу п'єсу Шоу «Будинки вдівця» (1892 р.), про яку і йдеться у листі. Опус перший — очевидно, п'єса самого Уайльда «Віяло леді Віндермір».

⁵⁷ «Опус третій» — очевидно, п'єса Уайльда «Жінка, не варта уваги».

⁵⁸ Лорд Альфред Брюс Дуглас (1870 — 1945) — поет, близький друг Уайльда.

⁵⁹ «Жовта книга» — англійський журнал, що виходив раз на три місяці у 1894 — 97 рр.; історики літератури традиційно вважають «Жовту книгу» виданням декадентського напрямку.

⁶⁰ Гілберт Берджес — кореспондент лондонського періодичного видання «Скетч». Інтерв'ю дано 9 січня 1895 р.

⁶¹ Данте Гебріел Россетті (1828 — 1882) — англійський поет і художник, фундатор «Прерафаелітського братства», відомої художньо-поетичної школи.

⁶² Жан Батіст Каміль Коро (1796 — 1875) — великий французький живописець.

⁶³ Уайльд розгорнуто відповідає на запитання лондонської газети: «Чому персонажі ваших п'єс розмовляють так само, як і ви самі?» Інтерв'ю дано 18 січня 1895 р.

⁶⁴ Роберт Росс (1869 — 1918) — англійський журналіст та художній критик, близький друг Уайльда. Лист написано 1 квітня 1897 р. з Редінзької в'язниці.

⁶⁵ Листи Д. Г. Россетті були прочитані Уайльдом під час ув'язнення.

⁶⁶ Р. Росс на прохання Уайльда надіслав йому до в'язниці серед інших книжок листи Р. Л. Стівенсона.

⁶⁷ Р. Л. Стівенсон провів останні роки свого життя на острові Самоа.

⁶⁸ «У дорозі» — роман французького письменника Ж. К. Гюїсманса (1848 — 1907). Роман вийшов 1895 р.

⁶⁹ Інтерв'ю дано 22 листопада 1897 р. для паризького періодичного видання «Жіль Блаз».

⁷⁰ Леонард Смізерс (1861 — 1909) — адвокат, друг Уайльда. Лист датовано 7 березня 1898 р.

⁷¹ В. Е. Генлі надрукував у часописі «Аутлук» від 5 березня 1898 р. агресивно-різку рецензію на поезію Уайльда «Балада про Редінзьку в'язницю».

⁷² Реджиналд Тернер (1869 — 1938) — англійський журналіст, друг Уайльда. Лист датовано 25 травня 1898 р.

⁷³ Альфред Жаррі (1873 — 1907) — французький письменник, схильний до епатажу респектабельної публіки.

⁷⁴ «Король Убю» — п'єса, написана А. Жаррі для театру ляльок 1896 р.

⁷⁵ Лист від 12 січня 1899 р. У ньому йдеться про повість Г. Джеймса «Поворот гвинта».

⁷⁶ «De Profundis» (латин. — з глибин). Перші слова латинського тексту псалму. Книга Уайльда народилася з великого листа Альфредові Дугласу, що був написаний у Редінзькій в'язниці і має сповідально-есеїстичний характер. Більша частина цього листа була надрукована через п'ять років після смерті Уайльда під назвою «De Profundis». Повний текст листа вперше було опубліковано в зібранні листів письменника 1962 р.

⁷⁷ Мається на увазі «магічний кристал» мистецтва.

⁷⁹ Уайльд згадує той рік (1878), коли він закінчував своє навчання в коледжі Магдалини в Оксфордському університеті.